

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Xojamov Ilhomjon Rahmonaliyevich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: far.omxkxk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5754-8576>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254526>

Annotatsiya. Maqolada pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar nazariy jihatdan asoslanadi. Maqsadli tanlangan ilmiy manbalar konseptual-qiyosiy tahlil qilinib, kasbiy madaniyat qadriyat, bilim, faoliyat, muloqot va refleksiya birligida talqin etiladi. Natijada qadriyatli-mazmuniy integratsiya, kontekstual-dialogik faoliyat hamda refleksiv-baholovchi qo‘llab-quvvatlashdan iborat uchta o‘zaro bog‘liq shart-sharoit taklif etiladi. Ularning ta’sir mexanizmlari, amaliy vositalari, kuzatiladigan dalillari va baholash mezonlari jadval hamda funksional sxemada tizimlashtiriladi. Shart-sharoitlarni pedagogik keys, mikrodars va portfolio orqali amalga oshirish tartibi yoritiladi. Xulosalar konseptual loyihalash natijasi bo‘lib, taklif etilgan tizimning samaradorligi empirik tekshiruvni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy madaniyat, bo‘lajak pedagog, pedagogik shart-sharoit, qadriyatli integratsiya, kontekstual ta’lim, dialog, refleksiya, rivojlantiruvchi baholash.

KIRISH

Pedagogni tayyorlashda fan mazmunini bilish va dars o‘tish usullarini egallash muhim, biroq kasbiy faoliyatning qadriyatli va munosabatga doir tomonlarini faqat shu ko‘rsatkichlar bilan ifodalash yetarli emas. UNESCOning 2024-yilgi pedagoglar haqidagi global hisobotida kasbni rivojlantirish o‘qituvchini tayyorlash, qo‘llab-quvvatlash hamda hamkorlikdagi professional muhitni mustahkamlash bilan bog‘lanadi [1]. Bu yondashuv bo‘lajak pedagogning kasbiy madaniyatini bilim, mas’uliyatli qaror va insonparvar munosabat birligida ko‘rib chiqishga asos beradi. L.Darling-Hammond xalqaro tajribani tahlil qilib, pedagogik tayyorgarlikda nazariya bilan sifatli amaliyotning aloqasiga, universitet va maktab hamkorligiga e’tibor qaratadi [2]. F.Korthagen esa real pedagogik muammo, tajriba va tizimli refleksiya o‘rtasidagi bog‘lanishni o‘qituvchining professional o‘rganish jarayoni orqali izohlaydi [3]. Mazkur qarashlardan kelib chiqib, kasbiy madaniyatni rivojlantirish masalasini faqat qo‘shimcha axloqiy suhbatlar bilan emas, balki o‘quv mazmuni, amaliy harakat va teskari aloqani muvofiqlashtirish orqali hal etish taklif qilinadi. N.Nikula va A.Brazhaniuk «inson–inson» turidagi kasblar uchun professional madaniyatni qadriyatli, kognitiv, shaxsiy va refleksiv tarkiblar bilan bog‘laydi; mazmun, tashkiliy shakllar, metodlar va mustaqil ta’limni uning rivojlanish shartlari sifatida ko‘rib chiqadi [4]. Ushbu maqolaning tadqiqot savoli esa torroq: pedagogika fanlarida qanday boshqariladigan shart-sharoitlar kasbiy qadriyatni kuzatiladigan qaror, faoliyat va refleksiyaga aylantirishga xizmat qilishi mumkin?

METODLAR

Tadqiqot nazariy-tahliliy va konseptual loyihalash dizaynida bajarildi. Tahlil bazasini 2009–2024-yillarda e’lon qilingan, adabiyotlar ro‘yxatida ko‘rsatilgan oltita manba tashkil etdi. Ular pedagoglarni tayyorlash, professional madaniyat, refleksiya va rivojlantiruvchi baholashga

28.09.2026

mazmunan aloqadorligi, mualliflik va nashr ma’lumotlarining aniqligi asosida maqsadli tanlandi. Mazkur tanlov barcha adabiyotlarni qamrab oluvchi tizimli sharh sifatida talqin qilinmaydi.

Konseptual-qiyosiy tahlilda manbalardagi tushunchalar va ularning funksional aloqalari taqqoslandi. Dastlab kasbiy madaniyatni tavsiflovchi mazmuniy birliklar ajratildi; keyin rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi shartlar mazmun, faoliyat va boshqaruv funksiyalari bo‘yicha guruhlandi; yakunda har bir shart uchun amaliy vosita, kuzatiladigan dalil va baholash mezon belgilandi. Jadval va sxema ushbu didaktik loyihalashning mahsulidir. Respondentlar ishtirokidagi tajriba-sinov, miqdoriy o‘lchov yoki statistik samaradorlik bahosi mazkur maqolada taqdim etilmaydi.

Loyihalashda kasbiy-madaniy yo‘naltirilganlik, qadriyatli-mazmuniy integratsiya, nazariya va kontekstual faoliyat birligi, subyekt faolligi va mas’uliyatli tanlov, dialogik hamkorlik, refleksiv rivojlanish va teskari aloqa tamoyillari birgalikda qo‘llandi. Shart-sharoitning metodik qiymati uning nomi bilan emas, talaba faoliyatida qanday o‘zgarishni yuzaga keltirishi kutilayotgani va bu o‘zgarish qaysi dalilda namoyon bo‘lishi orqali baholandi.

NATIJALAR

Konseptual umumlashtirish asosida kasbiy madaniyat pedagogning kasbiy qadriyatlarni anglangan tanlovga, bilimni asoslangan faoliyatga, insonparvar munosabatni muloqotga va refleksiyani o‘zini takomillashtirishga aylantirishini ifodalovchi integrativ kasbiy-shaxsiy sifat sifatida talqin qilindi. Uning qadriyat, bilim, faoliyat, muloqot va refleksiya komponentlari ajratildi. Pedagogik shart-sharoit esa shu tarkiblarni rivojlantirish uchun maqsadli tashkil etiladigan, o‘zaro muvofiqlashgan mazmuniy, faoliyatga doir va baholovchi imkoniyatlar majmui sifatida belgilandi.

Birinchi shart – qadriyatli-mazmuniy integratsiya. Pedagogika mavzularining kasbiy-axloqiy mazmuni nazariy tushunchalar bilan birga ochiladi. Masalan, «baholash» mavzusida talabadan usulni ta’riflashgina emas, adolat, shaffoflik va o‘quvchi qadr-qimmatini hisobga olgan qarorni asoslash talab etiladi. Etik keys, muqobil yechimlarni taqqoslash va dalillangan munozara asosiy vositalar sifatida taklif qilinadi. Mexanizm qadriyatni umumiy shior darajasidan pedagogik tanlov mezoniga o‘tkazish. Natijani talabaning axloq haqidagi bayonoti emas, qarorida nazariy asos va kasbiy mas’uliyatning uyg‘unligi ko‘rsatishi kerak.

Ikkinchi shart – kontekstual-dialogik faoliyat. Talaba kasbiy vaziyatni faqat muhokama qilmay, mikrodars, rolli mashq yoki hamkorlikdagi loyihada tegishli harakatni bajaradi. «Pedagog-o‘quvchi-ota-ona» rollari almashinuvi muammoni turli nuqtayi nazardan ko‘rish imkonini beradi. Mentor kuzatuvni aniq epizodlar asosida olib boradi. Ushbu shartning vazifasi nazariy yechimni amaliy tanlov va muloqotda sinab ko‘rishdir; bunday bog‘lash real vaziyat va o‘zaro ta’sirga tayanuvchi pedagogik tayyorgarlik g‘oyalariga mos keladi [2; 3].

Uchinchi shart – refleksiv-baholovchi qo‘llab-quvvatlash. Talabaning dastlabki yechimi, unga berilgan mulohaza va qayta ishlangan varianti yagona portfolio tarkibida saqlanadi. Refleksiya «mashg‘ulot yoqdi» kabi taassurot bilan cheklanmay, «qaysi qarorim nimaga olib keldi, qanday dalil bor, nimani o‘zgartiraman?» savollariga javob berishi lozim. D.Carless va D.Boud teskari aloqadan foydalanishda uni tushunish, baholovchi mulohaza yuritish, hissiy munosabatni boshqarish va amaliy harakatga o‘tishni ajratadi [5]. Shu asosda loyihada mulohaza berishdan keyin yechimni qayta ishlash uchun alohida imkoniyat nazarda tutiladi.

Uch shart ketma-ket tugaydigan bosqichlar emas: ular har bir o‘quv vaziyatida birgalikda amal qilishi ko‘zda tutiladi. Mazmun «nima uchun?», faoliyat «qanday va kim bilan?», refleksiv

28.09.2026

baholash esa «qaysi dalil asosida nimani o’zgartirish kerak?» savollarini o’zaro bog’laydi. Ularning amaliy ifodasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

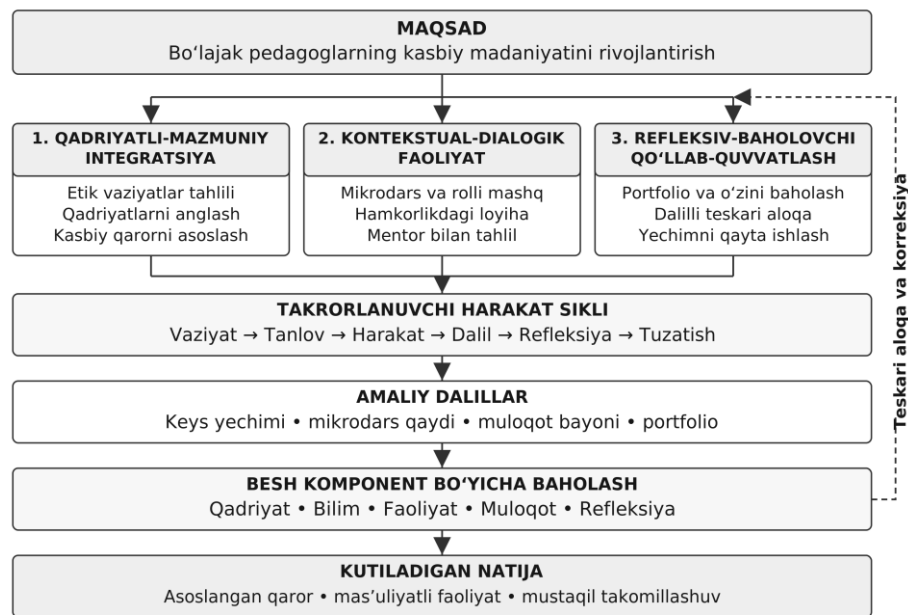
Kasbiy madaniyatni rivojlantirish shart-sharoitlarining amaliy tavsifi

Pedagogik shart-sharoit	Mexanizm va amaliy vositalar	Kuzatiladigan dalillar	Yetakchi baholash mezonlari
Qadriyatli-mazmuniy integratsiya	Qadriyatni qaror mezoniga aylantirish; etik keys, muqobil yechimlar tahlili, dalillangan munozara.	Ikki muqobil qaror va tanlangan yechimning axloqiy-pedagogik asoslanishi.	Qadriyatli tanlovning izchilligi; nazariy bilimning asoslanganligi.
Kontekstual-dialogik faoliyat	Bilimni kasbiy harakatda qo’llash; mikrodars, rolli mashq, hamkorlikdagi loyiha va mentor kuzatuv.	Mikrodars rejasi, muloqot bayoni, kuzatuv varaqasi va talabning individual hissasi.	Vaziyatga mos harakat; tinglash, tushuntirish va konstruktiv hamkorlik.
Refleksiv-baholovchi qo’llab-quvvatlash	Natijani dalil asosida tahlil qilish; portfolio, o’zini baholash, teskari aloqa va qayta ishlash.	Dastlabki va takomillashtirilgan yechim; o’zgarish sababi hamda keyingi rivojlanish vazifasi.	O’zini baholashning dalilliligi; xato sababini anglash va maqsadli tuzatish.

Diagnostic loyihada qadriyat komponenti qarorning insonparvarligi va mas’uliyatligi, bilim komponenti nazariy dalilning aniqligi, faoliyat komponenti yechimni vaziyatga mos bajarish, muloqot komponenti tinglash va konstruktiv hamkorlik, refleksiya komponenti esa kamchilik sababini aniqlab, yechimni qayta ishlash orqali tavsiflanadi. Bir xil topshiriq barcha komponentlarni to’liq ochib bermasligi mumkin; shu sababli yozma keys, faoliyat kuzatuv va portfolio dalillarini birgalikda qo’llash taklif etiladi. Dastlabki tavsifiy rubrika uch darajani farqlaydi: yo’naltirish bilan bajarish, mustaqil asoslab bajarish va yangi vaziyatga moslashtirib takomillashtirish. Ushbu tavsiflar standartlashtirilgan diagnostik me’yor emas. Ularning mazmuniy mosligi, baholovchilar o’rtasidagi kelishuv va vaziyatlararo barqarorligi pilot tadqiqotda tekshirilishi zarur. Baholash talabning shaxsiga umumiy hukm chiqarishga emas, kuzatilgan kasbiy harakatni yaxshilashga yo’naltiriladi [6].

Shart-sharoitlar, takrorlanuvchi amaliy harakat, kuzatiladigan dalillar va teskari aloqa o’rtasidagi funksional bog’lanish 1-rasmda umumlashtirilgan.

28.09.2026

1-rasm. Pedagogik shart-sharoitlarning funksional bog‘lanishi va teskari aloqa sikli.

Amaliy qo‘llash namunasi. «O‘quvchi baholash natijasiga e‘tiroz bildirdi» mazmunidagi keysda talaba avval adolat va hurmat mezonlarini aniqlab, ikki muqobil yechimni asoslaydi. Keyin baholash mezonlarini tushuntirish va e‘tirozni tinglash bo‘yicha mikro vaziyatni ijro etadi. Kuzatuvchi tushuntirishning aniqligi, dalilga tayanish, o‘quvchini tinglash va kamsituvchi iboralardan tiyilish holatlarini qayd qiladi. Talaba ushbu dalillarni dastlabki reja bilan taqqoslab, muloqot bayonini qayta yozadi va qaroridagi o‘zgarishni izohlaydi. Bu misol o‘tkazilgan tajriba tavsifi emas, shart-sharoitlarni mashg‘ulotga tatbiq etish uchun ishlab chiqilgan namunadir.

Sxemadagi teskari aloqa faqat talaba xatosini tuzatishni anglatmaydi. Dalillar bilimning yetarli emasligini ko‘rsatsa, nazariy mazmun aniqlashtiriladi; muloqotda qiyinchilik kuzatilsa, dialogik mashqlar kuchaytiriladi; refleksiya yuzaki bo‘lsa, tahlil savollari konkretlashtiriladi. Shunday qilib, baholash shart-sharoitlarni qayta sozlash uchun ham axborot beradi. Raqamli portfolio qulay vosita bo‘lishi mumkin, ammo texnik imkoniyat cheklanganda shu funktsiyani yozma ishlar papkasi va kuzatuv varaqasi orqali bajarish ham nazarda tutiladi.

Taklif etilgan tizimning metodik farqi alohida usullarni sanashda emas, «shart-sharoit – mexanizm – amaliy dalil – tuzatish» bog‘lanishini ochib berishdadir. Nikula va Brazhaniuk professional madaniyatni mazmun, shakl, metod va mustaqil ta‘lim orqali rivojlantirishni yoritadi [4]. Ushbu maqolada esa shartlar pedagogika fanlari doirasidagi uch funktsiyaga birlashtirilib, kasbiy madaniyatning besh komponentini kuzatishga yo‘naltirildi. Bu tasnif mavjud yondashuvlarni inkor etmaydi va ulardan ustunligi empirik isbotlangan deb qaralmaydi.

Faoliyatning o‘zi rivojlanish natijasini kafolatlamaydi: mikrodars tahlilsiz namoyishga, portfolio hujjatlar yig‘indisiga, o‘zaro baholash esa umumiy maqtovg‘a aylanib qolishi mumkin. Shu bois loyihada topshiriq maqsadi, kuzatuv mezonini va qayta ishlash vazifasi oldindan aniqlashtiriladi. Bu yechim refleksiv tayyorgarlik hamda teskari aloqadan faol foydalanish g‘oyalarining metodik talqinidir [3; 5]. O‘qituvchining adolatli baholashi va hurmatga asoslangan shaxsiy namunasi ham taklif etilgan shartlarning ichki izchilligi uchun zarur talab sifatida belgilanadi.

Tadqiqotning cheklovi – manbalarining maqsadli tanlangani hamda mahalliy auditoriyada natijalar o‘lchanmaganidir. Keyingi tekshiruvda taqqoslash guruhi, boshlang‘ich va yakuniy

28.09.2026

baholash, imkon qadar guruh mansubligini bilmaydigan baholovchilar hamda kechiktirilgan yangi vaziyat topshirig‘i qo‘llanishi maqsadga muvofiq. Bunda faqat yakuniy ball emas, shart-sharoitlarning amalda qay darajada bajarilgani ham qayd etilishi kerak. Bunday dizayn nazariy taklifning foydaliligini tekshirish va uni boshqa omillar ta’siridan ajratishga xizmat qiladi.

XULOSA

Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish uchun qadriyatli-mazmuniy integratsiya, kontekstual-dialogik faoliyat va refleksiv-baholovchi qo‘llab-quvvatlash birgalikda tashkil etilishi taklif qilindi. Ushbu tizimda bilim kasbiy tanlov bilan, tanlov amaliy harakat bilan, harakat esa dalilli tahlil va takomillashtirish bilan bog‘lanadi. Jadval, sxema va amaliy namuna shart-sharoitlarni mashg‘ulot mazmuniga ko‘chirish uchun metodik asos beradi. Asosiy natija nazariy asoslangan va tekshirishga ochiq konseptual yechim; uning samaradorligi haqidagi yakuniy xulosa esa empirik dalillar asosida chiqarilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO; International Task Force on Teachers for Education 2030. Global report on teachers: Addressing teacher shortages and transforming the profession. – Paris: UNESCO, 2024.
2. Darling-Hammond L. Teacher education around the world: What can we learn from international practice? // European Journal of Teacher Education. – 2017.
3. Korthagen F. A. J. How teacher education can make a difference // Journal of Education for Teaching. – 2010.
4. Nikula N., Brazhaniuk A. The Formation of the Future Specialist Professional Culture in the Educational Space of the University // LUMEN Proceedings. – 2021.
5. Carless D., Boud D. The development of student feedback literacy: Enabling uptake of feedback // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2018.
6. Black P., Wiliam D. Developing the theory of formative assessment // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. – 2009.